

XIX. L E V É L.

*Költ Konrádomban, Karátson Havának
5. Napján.*

Buda Vára', 's Városának le-írása.

Buda, édes Magyar Hazánknak ez a' régi Királyi lakó Városá, közönséges vélekedés szerint, *Buda', Attila* testvérjétől vette Nevét; noha 'ama' híres 's tudós *Bonfinius, Herodotussal* együtt azt írják, hogy a' *Scitháknak* egyik Nemzetéről, a' *Budinuszokról* neveztetett. — Kristus Urunk születése után 256-dik Elztendőben, már derek Városá volt a' *Szikámbroszoknak* Ó-Buda: 's a' régi Magyar Íróktól *Szikámbriának* hívattatik. Midőn *Attila* 373-dik Elztendőben a' Magyarokat Hazánkba hozta, Buda táján telepedett-meg, 's maga is ott vette lakását; de minthogy a' Rómaiakkal hadakozott, el-menvén maga a' táborral, *Buda* testvérjére bízta a' Haza' igazgatását, a' ki annyira magához hódította Buda Városá' lakosának szíveket, hogy az ő Nevéről nevezték Városokat. Német Nevét Buda, azon fok. méz-kementzékről vette, mellyek e' táján vóltanak.

T

Buda

Buda Vára eleinten tsak eggy kised kastély vólt, mellyet azon magas hegyen, a' melly elébb *Pesti-hegynek* neveztetett, az *Ó-Budai Præpost*, maga mulatfágára építetett. *Sz. István* Király idővel nem tsak meg-nagyobbította 's meg-erősítette azt, hanem 1022-dik Esztendőben a' *Sz. Péter* templomát építette hozzája. Midőn 1242-dik Eszt. a' *Tatárok*, egész Magyar Országot rabolták 's pusztították, ezen menedék helyre hordották sokan kintseiket. Ebből kekedett idővel Új-Buda, mellyet *IV-dik Béla*, nem tsak szabad Királyi Várofsá tett, hanem maga Királyi lakó helyévé is választott. Kevés idő múlva olly híres lett Új-Buda Várofa, hogy Európának minden Országaiból, minden-féle mester-emberek számosan tódúltak oda, a' kik azt olly szép rendességgel 's jó ízléssel meg-építették, hogy Európának elsőbb Városi közzé lehetett azt számlálni. *I-fő Károly* Király is, által költözkedvén 1329-ben *Wischehrad*ról Budára, állandó Királyi lakó helyének választotta azt, 's mind maga, mind pedig másoknak számokra egynéhány szép Palotákat és Főházakat építetett ottan. *Sigmond* Király 1388-ban Akadémiát állított, és eggy szép templomot épített Budán, mellybe 1464-ben *Mátyás* Király I-fő felesége temettetett; *Bakáts Tamás* Esztergomi Érsek és Magyar Or-

Ország' Primálsa 1512-ben a' keresztes katonák eránt íratott Római Bullát itt el-olvasta. Idővel el-pulzttúlt az. *V-dik László* Király is némelly szép épületeket és kerteket állított fel ottan, 's a' Fejérvári kaput is építtette. — *Hunyadi János'*, és az ő igazgatása alatt uralkodott *VI-dik László'* halála után, 1458-ban ki-fizabadíttatván az Ország' követjei által az ő fija *Mátyás* a' *Prágai* tömlőtzből, a' hová őtet *Gara* Palatinus és a' *Hunyadi* Familiának más több ellenfégei bújtogatásokra *László* vettette vólt, nagy öröm' 's pompával hozák őtet Budára, 's nem te-kíntvén ifjúságát, Királyokká választották. *Mátyás* Király, nevezetes értelemben Budának fel-építője lett, mert véghetetlen költségeit arra fordította, hogy e' Királyi lakó Városát minél ditsősegefebb karba állít-hassa. A' Királyi épületek közt, melyeket ő Budán tétetett, egész Európában hí-res lett, az ő könyves Tár-háza, melyet a' leg-hasznosabb és ritkább Görög és Deák, minteggy 50000. darab könyvekkel meg-ra-kott, többet költvén arra 33000. forintoknál. Széllyel, többet 30. értelmes íróknál tartott maga költségén, kik az ő könyv-tárja' szá-mára, a' leg-nevezetesebb munkákat le-ír-ták. 1472-ben *Heszty András* által, a' leg-első könyv-nyomtató melyt állította-fel it-ten *Mátyás* Király, mely szinte 1494-ig szé-

szépen virágzott. — *II-dik Lajos' Moháts-nál* történt szomorú esete után Pogány kézre került Buda, 1526-dik Eszt. Sz. Mihály havának 2-dik napján bé-vévén azt *Solimán* Török Tsáfszár; 's azon 14. napok alatt, míglen ott mulatott, nem tsak a' ditső Királyi lakó Várat, az ékes és meg-betsülhetetlen könyv Tár-Házzal együtt meg-égette, hanem az egész Buda Városát is minden szépségétől meg-fosztván, szomorú állapotban hagyta, holmi drága ékekségeit, és értzből öntött ritka mesterlegű Státuait, gyözüdelme jeléül el-vitetvén maga előtt Konstantzinápolyba. 1529-dik Eszt. viszont ki-jött *Solimán, Zapolya János'* kérésére Magyar Országba, 's két el-árulók által bé-vévén Budát, meg-erősítette ottan *Zapolyát* Királyságában, a' ki azt nem tsak szépen meg-építtette, hanem derekasan meg is erősítette. Az ő halála után, el-foglalni akarván *I-fő Ferdinánd* a' Magyar Királyságot, 1540-dik Eszt. ismét ki-hívja *Izabella, Zapolya'* özvegye a' Törököt; a' ki tsalárdlággal bé-vévén Budát, a' Keresztyénfégnek nagy kárával, egész más fél száz Esztendeig bírta azt. 1669-ben olly iszonyú tűz támadott Budán, hogy a' puska por torony is fel-vettettetvén az által, több 4000. Töröknél el-veszett, a' Város pedig szinte hat házig meg-emészttetett. Végre *Leopold* Tsá-

Tsászárnak győzödelmes tábora, mindenfelől szorongatván a' Törököket, 1686-dik Eszt. Sz. Mibály havának 2-dik napján, noha mind a' két részről több el-veszett 100,000. embernél, Budából szereztséfen ki-hajtottak a' Törökök.

Kerecsyén kézre kerülván Buda Vára, mind *Leopold* Tsászár, mind *VI-dik Károly*, mind pedig annak nagy érdemű Leánya, ditsőséges emlékezetű *Mária Theresia*, azon vóltak, hogy a' mennyire lehet, Budát hajdani fényességére emeljék; mindenike nagy költségeket fordítván annak fel-építésére 's meg-ékesítésére.

Az 1687-dik Eszt. fundálta itten, az akkori Prímás *Szétsényi* Gróf a' Jésuiták' Akadémiáját, mellynek szép épületjei 1747-ben készültek-el. — 1715-ben ama' nagy és mesterféges építőt, Báró *Regált* küldötte a' Királyi Felfég, hogy a' Királyi Várat újonnan építse 's ékesítse-fel, de mivel ő e-lébb, hogy sem e' munkát végezhetne volna meg-hólt, 1748-ban ama' nagy emlékezetű Hazafi' *Grasalkovits Antal* Grófra bízattatott annak folytatása, a' ki azt, a' Királyi Felfég' és az egész Haza' tellyes megelégedésére, ditséretesen el is végzette. Az 1751-dik Eszt. tartott Ország-Gyűlése alatt, nagy emlékezetű *Mária Theresia* Posonyból ment-le *Ferentz* Tsászár Férjével, Budá-

nak meg-látására, 's az által az egész Or-
szágnak nagy örömet szerzett. Ugyan ez a'
Királyi Felleg, egészen által adta 1780-dik
Elzt. Buda Varát, az addig Nagy-Szombath-
ban volt Akadémiának, melly Sz. Iván ha-
vanak 25-dik napján, Hazánk' mostani drá-
ga Kantzelláriusa, Gróf *Pálfi Károly* ő Ex-
cellentziája' mint Királyi bízott' jelenlétében
nagy pompával a' Tudományoknak fel is
szenteltetett. Ezen különös Innepnek em-
lékezetére, *Wirth* Úr egy két forintos
Tallér nagyságú két emlékezet pénzt készi-
tett, mellyeknek egyik fele a' két Tsászá-
ri Fellegek' *Mária Theresia*' és *II dik Jó-
sef*' képeket mutatja; de a' másik fele min-
denikének különböz egy-mástól. Eggyi-
kén az Akadémiai épület láttatik, ilyen fel-
lyül írással: *Aedes Reg. Litt. & Nob. Juv.
Conleg. adfig.* Alább pedig: *Bonæ artes
A Sigismundo & Mathia Corvino Regg.
Budam inductæ. Belli Terrore fugatæ,
A. M. Theresia Aug. Revocatæ. A. Reg.
XL.* — A' másiknak egy fele, egy bo-
rostyan koszorútól körül-véetve van, il-
lyen fellyül írással: *Ratio. Educationis. To-
tiusque. Rei. Litterariæ. Per. Regnum.
Hungariæ. Provinciasq. Eidem. Adnexas.
Die XXV. Junii MDCCLXXX. Budæ
Constabil.*

A'

A' mostan uralkodó Tsászári 's Királyi Felfég ezt az Akadémiát Pestre által helyeztette; Budát pedig az által emelte régi ditsőségére, hogy a' Hazának leg-felsőbb ítélő székjeit, 1784-ben Posonyból ide szállította; mellyért a' Budai Város' Tanátsa, hálaadóságból egy emlékezet-Ofzlopot kívánt ö Felfégének fel-emelni. De ezt vette *Jó'seftől*; ezen igyekezete bé-jelentésére válaszul: Minekutánna a' meg-rögzött balvélekedések ki-irtattatnak; Hazájához és a' Köz-jóhoz kiki igaz szeretettel viseltetik; az Országnak minden tagjai, a' Haza' szükfégeit tehetlégek szerint örömmel könnyebbíteni, és az által annak bátorfágát és bóldogfágát elő-mozdítani igyekeznek; minekutánna a' fel-világosodás által a' tanításnak rendje meg-jobbítatik, az Eggy-háziak úgy tanítanak, hogy a' Vallásnak szoros eggyesége a' Polgári Törvényekkel helyre áll; minekutánna az igazfág ki-szolgáltatása egyenesebb lészzen; az Ország, új lakosoknak bé-szállítáfok, és szorgalmatosabb mezei munka által, jobban meg-gazdagíttatik; minekutánna a' Földes-Urak és Jobbágyok között szebb eggyeség 's több használatofság lészzen; minekutánna a' két - kézi - munkák' és mesterfégeknek, 's azok által készített munkák el-adásának jobb folyamatja lész', és az Uradalom' minden részeiben közönfeges

eggyeség léfzen, a' mint én azokat óhajtom és reménylem, akkor érdemlem-meg az emlékezet öfzlopot, 's nem pedig most, midőn Buda Várofa, az én általam oda helyheztetett Felsőbb-ítélő fzékek által, boraitól jobban meg-válhat, és házait is nagyobb bérben ki-adhatja.

Buda Várának — vagy a' Felső-Városnak négy kapui vagynak. —

Délről van a' *Fejérvári*-kapu, melyet már *V-dik László* Király építtetett; de idővel a' Törököktől el-pusztítottatott, és újra fel-álíttatván, 1723-ban a' mellette lévő puska-por toronynak meg-gyúlása által, felvettetett. Mostani formában *VI-dik Károly* Tsászár építtette azt, a' mint annak ilyen fellyül írásából láthatni: *Carolo VI. Rom. Imp. Semp. Aug. Germ. Hisp. Boh. Rege. Porta hæc Albaregalensis e fundamentis surrexit, Paschalibus nuper feriis vi nitrati pulveris in auras eiecta.*

PasChaLI IMbVfto rVrsVs spLenDore re-sVrgIt

Læta noVo MeLIVs VenIt ab Igne DeCVs.
Henrico Josepho e S. R. I. Com. de Daun
Supr. Armor. Præfecto.

Nap-nyúgotról van a' *Bétsi*-kapu, azon a' helyen, a' hol hajdan a' '*Sidó*-kapu állott. Eggy mejj-kép láttatik azon, ki-nyújtott nyelvvel, melly a' bal keze' mutató új-
já-

jával a' homlokát, jobb kezével pedig egy figét mutat, és a' Tsáizári tímt tartja, ilyen fellyül írással: *Carolus VI. R. I. S. A. G. H. H. B. Rex.* — Ezen kapu' belső részén ama' híres Magyar, ritka erőiségű *Thóldi Miklós'* fegyverei láttatnak.

Éjszokról a' *Vízi*-kapu, egy el-rejtett gráditos ajtóval, és

Nap-keletről a' *Jó'sef*-kapuja, mellyet a' most uralkodó Felső, még édes Anyja életében 1777-ben a' Vár' bástyáján nyitattott.

Ezen felső Városban vagyon a' Királyi-Vár, Fegyver Tár-ház, 200. rendes épületek' és házakkal együtt. Nevezetesebb piatzai a' Felső-Városnak, a' *György* öreg piatza, és a' *Paráde* piatz, mellyen a' katonaság fegyverez. A' templomai pedig ezek: Az öreg templom, mellyet *I-ő Lajos* Király építtetett; a' Frantziskánusok' templomjok, közel a' Bétsi kapuhoz; a' Városi-Tanáts-ház'kápolnája; a' Kláriszák' templomjok; és a' Karmelitáké, mellyben most a' tilalmas portékák tartatnak; és a' Sz. János' temploma, mellyben 1495-ben Ország gyűlé'e tartatlatott. — Az öreg templomhoz közel, láttatik a' Sz. Háromság' tíz ölnyi magasságú képe. A' városon van egy veres márványból épült új kút; a' Víz-torony, mellyben a' Dunából szívattatik-fel a' víz;

és a' Királyi Magazin. Nevezetesebb épü-
letjei a' Városnak; a' Városi Tanács-ház, a'
Vármegye-háza, 's néhány Hertzegi és Gró-
fi nagyobb házak, és Kazármák.

Buda Várofa öt részből áll,

1. Az Új-Város, mellyet régenten *Fel-
hévíznek* hívták. Pilis Vármegye, már
1511-ben Vármegye gyűléseket tartott itten.
Ezen Új-Városnak két fő útszái vagynak,
mellyek a' két piatzra vezetnek. Itt va-
gyon a' Város' Vám-háza, és néhány tégl-
la-vetők is.

2. Az Ország-útja, mellyen a' *Rochus*
útszája, 's abban az *Ecker* meleg-feredő há-
za van. Ennek a' kertjében, olyan meleg
víz forr, hogy abban a' tojást meg-fűteni, és
a' tollas állatokat meg-lehet mellyeszteni.
Nem messze ezen forrástól van egy kilentz
kerekű Királyi malom, melly esztendőnként
2500. forint árendát hoz-bé a' Fels. Kama-
rának. Annak ellenében egy igen hasznos
halas-tó vagyon. A' Duna mentében tar-
tattatik a' fa árulás.

3. A' Vig-Város a' Duna mentében,
mellyben a' Királyi fegyver-tár-ház, a' har-
mintzad, és a' *Mayerbergi* feredő, sok ap-
róbb útszáival.

4. A' halászf-Város, azon Víz-toron-
nyal, mellyből a' víz, a' Várban lévő to-
ronyba fel-szívattatik. Itt vólt talán hajdan

az

az a' kő híd is, melyet 'Sigmund Király építtetett.

5. A' Rátz-Város, vagy a' *Thabán*, melyben háromféle feredő, és a' Rátz Erseknek lakása 's Eklésiájok is vagyon.

Az Anya természet, fokféle ajándéki-
val is meg-áldotta Budát. A' természeti
meleg víz, mely a' Budai hegyekből tsor-
dogál, nagy hasznú ferdőket készít mind a'
lakosoknak, mind más fokféle betegeknek.
A' Város körül lévő termő hegyeken pedig
az a' híres veres bor terem, mely az egész
Hazában, más Országokban is esmérletes.

Az Ó Budai selyem fábrika olly igen
gyarapodik, hogy napról napra kelletle-
nebbé téfzi gyönyörű selyem munkái által
Hazánkban, a' kül-földi selyem matériákat.

Buda Várofának a' Tzímje is esmérte-
ti, hogy édes Hazánk' Nemzeti Királyjainak
lakó helyek vólt; mert egy erős bástyán ép-
ült három tornyokat mutat, melyek alatt
középen, a' fel-nyílt vas kapu felett fel-
vont emeltsős kapu láttatik — Édes Ma-
gyar Hazánk' Tzímje lévén ezeknek felibe-
tétve,

A' Találós Mese vólt a' három érde-
mes Magyar tudós Társaság; úgymint a'
Betsi Hadi-Történetek; a' Kájsai Ma-
gyar

gyar Museum; és a' Komáromi Minde-
nes Gyűjtemény; a' Rejtett Szó Határ,
mellyből ki-telik ha, tár, hat, ár.

Találós Mese.

Tsak három részekből áll testem' formája,
Hármát sem kettejét tested el-nem-állja.
A' mint az Anyámtól vettem eredetem'
Úgy viszont Anyámat én újra szülhetem.

Rejtett Szó.

Hét lábú boltomban tartom három első lábom
A' boltomnak helyt ad első 's négy utól-
fó zárom

Két részem szúr varga kézben lyukat tő he-
lyének,

Más kettővel ad a' szakáts jó ízt éte-
lének.

Három végső tagomból lesz' mindennapi
étel,

Három részem ostromolják ma is a' vi-
tézek.

Más hármát ezeknek első fokfága okozza,
Midőn az ég lágy földünket bőven har-
matozza.

Hárommal dolgozza kertész földét a' ker-
tének

Négyc nevé a' ki préselt jó túró levének
Négy-

Négynek mondjuk azt, a' kinek Atyja 's
Anyja meg-hólt.

Ötre hordnak fok helyeken kortszáros-
tól húst 's bort.

G. A. Királyi hivatalban lévő.

*A Dunán túl lévő Aug. Confes. tartó
Gyülekezeteknek érdemes Püspökjök Fő T.
Hrabovszki Sámuel Úr, következendő
Versekkel végezte Felsőes Hertzeg Ko-
burg' ditső győzödelméért és B. Lou-
don Fő-Vezér által lett Belgrád' bé-vé-
teléért, Szent Háromság XXIII. Va-
sárnapján, tartott Háláadó tanítását.*

Tapfolj szívem! szép hírt hallasz; Törökök
el-veztek

Kóburg Hertzeg fegyverével nagy romlásba
estek.

Oda vagyon ditsőségek!
Vérbe borúlt fényességek!

* * *

Óh Hold! Törökök' reményje öltözködjél
gyászban,

Mert nem valál segítségem ama szörnyű
hartzban;

A' Nagy-Vezér meg-veretett,
Szeggyennel el-kergettetett.

Nem

* * *

Nem használt a' *Halla* kiáltás ezen dühös
 Népek,
 Veszélyje lett Magyar sereg rútnek és a'
 szépnek,
 Török Tisztek el-hullának
 Sok ezren meg-halának.

* * *

Szervíának fő külsát is el-veszté e' Nemzet,
 Mellyben vala sok Keresztyén Török és más
 szerzet,
 Belgrád esett jutalmunkra;
 Isten fordítsd óltalmunkra!

* * *

Loudon Fő-Vezér Te valál, ennek Fő-Mes-
 tere,
 Kivel Belgrádot meg-vevé Nemzetünk' fegy-
 vere;
 Éljen Loudon örömünkre!
 Sokáig légyen díszünkre!

* * *

Imádunk mi Nagy Úr Isten e' jóért Té-
 gedet,
 Hogy nem hagyod meg-romlani szép Ma-
 gyar Népedet;
 Nem hág Török a' nyakunkra,
 Nem lehet már romlásunkra!
 Jó-

Jó'sef Tsászár virágozzék Hadi feregével!
 Légyen Törökök' ostora győző fegyverével!
 Magyar Nemzet emelkedjék!
 Ditsőféggel fényeskedjék!

Óh ti Ditső-Vitézei a' mi Királyunknak!
 Nagy bástyái Török ellen tsendes laká-
 súnknak,
 Véreteket ne szánjátok!
 Meg áld érte Jó-Hazátok!

Valahol gyöngy véreteket vitézül ontjátok
 Ránk fenekedő Pogányok' erejét rontjátok
 Ott alásban nyúgodjátok!
 A' Jépusban vígadjátok!

A' halászkhoz, a' halak ki-telelésekről.

Eggy meg-öregedett halász, hogy meg-
 tanítsa a' fiját, miképp' lehessen a' halakat
 egész télen épen el-tartani, maga sok idő-
 kig gyakorlott tapasztalásából, arra intette,
 hogy:

1. Azon helynek fenekét, mellyen a'
 halakat ki-teleltetni kívánja, minden fár' 's
 ífzaptól és mindenektől tisztán tartsa, vala-
 mi rothadást okozhat.

2. Ha

2. Ha nagy hó esik, el tisztítsa azt a' telelő helyről, és lyukakat vágjon a' jégben, hogy a' víznek párázatja ki-gőzölhessen azokon.

3. Vigyázzon arra, hogy a' telelő helyre semmi hó-lév, vagy más akár minémű víz bé-ne folyjon; ha pedig valami bé-folyt, azonnal jegelni kell azt.

4. Pedig, hogy a' halaknak elégséges élelmek és bátorlágos meg-maradások is legyen, készítsen árpa darábot, juh ganéjból, és kövér földből kovászt, és hánya-le azt darabonként a' telelőbe, melly a' fenekére szállván, mind jó szaga, mind íze által azt tselekefzi, hogy a' halak is fenekére le-menvén, meg nem fagyhatnak.

Fiúi tisztelet' példája.

Ama' halhatatlan híres Deák Vers-ízerző Horátzius, azt mondja Szüléi felől, a' kik igen alacsony forfúak voltak, az ő maga élete' le-írásában: Soha sem fajnállom, hogy olly alacsony forfú Atyám volt, és soha nem mondom azt, a' mivel sokan szokták magokat mentogetni, hogy nem én vagyok az oka alacsony születésem' és felneveltetésemnek. Sőt, ha lehetséges lenne, hogy öreg korában elől kezdhethné az ember életét, és kiki saját tetszése szerént választhatna magának Szüléket, még ugyan akkor se választanék másokat, hanem a' magaméit. —